

**OBRAZOVÁNYIJE JUGOSZLAVSZKOGO GOSZUDARSZTVA.
PERVAJA MIROVAJA VOJNA. OSZVOBOGYITYELNAJA
BORBA JUGOSZLAVJANSZKIH NARODOV AVSZTRO—VENGRII.
KRUSENYIJE MONARHII HABSBERGOV**

(*Nauka, Moszkva, 1975. 416 o.*)

Az ismert nevű tudós a történelmi irodalom kevéssé ismert területét választotta *A jugoszláv állam megalakulása. Az első világháború. Ausztria—Magyarország délszláv népeinek felszabadító harca. A Habsburgok monarchiájának szétesése* című munkája témájául. Szinte alig akad tanulmány, amely az ellentmondó források összességének vizsgálatával rajzolná meg azt a rendkívül sokszínű, politikai gyökereit tekintve is hihetetlenül összetett képet, amely hitelesen és sokoldalúan tükrözné a dualista monarchia délszlávok által lakott részének az első világháború alatt és a háborút követő hónapok folyamán végbement átalakulását, a Szerb, Horvát és Szlovén Királysághoz történt csatlakozását. Az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlásáról szóló irodalom érinti a témát, de nem fejt ki, nem viszi végig az 1918 novembere utáni eseményeket, vagy pedig rendkívül vázlatosan, illetve egyáltalán nem tárgyalja. A Szerbia első világháborús szerepéről szóló írásokban viszont az egykori Osztrák—Magyar Monarchiához tartozó délszláv területek egyedi története nem kap kellő megvilágítást. Éppen ezért Ju. A. Piszarjev professzor munkája mind a szovjet, mind a jugoszláv irodalomban hézagpótló jelentőségű. A szerző mind Jugoszlávia, mind az Osztrák—Magyar Monarchia történetének kiváló kutatója és ismerője, ez tükröződik az olvasó figyelmébe ajánlott monográfia kiérlelt, tárgyyszerű, az arányokat és az árnyalatokat messzemenően érvényesítő gondos fogalmazásán is.

A 12 fejezetre oszló monográfia bevezeti az olvasót a jugoszláv állam kialakulásának előtörténetébe, mely az első világháborút megelőző időszakba nyúlik vissza. Foglalkozik a Habsburgmonarchia újjászervezését célzó tervekkel, az osztrák és a magyar parlamentben képviselt délszláv pártok, politikai áramlatok ezzel kapcsolatos elképzeléseivel és állásfoglalásával, a dualista megoldáshoz való viszonyukkal. Nem mulasztja el a szerző a lehetőséget, hogy

bemutassa az egyes burzsoá politikusok arcukat, azt az ellentmondásos utat, amit a Habsburgok kiszolgáltatásról a Karagyorgyevics-ház uralmának elfogadásáig megtettek. S e fordulatban — mint erre a könyv is rámutat — 1918-ban a forradalomtól való félelemnek jelentős szerepe volt. Foglalkozik azokkal az irányzatokkal, amelyek kevésbé körvonalazottan, szabályosan átgondolt programban még nem rögzítve, demokratikus, köztársasági alapon vetették fel a délszláv népek tömörülésének gondolatát.

A szerző a legújabb kutatási eredményeket is felhasználva ismerteti a „Fiatál Bosznia”, az „Egyesülnék vagy halál!” elnevezésű titkos szervezetek történetét, mutatja be az említett szervezetek programját, szociális bázisát s vezeti be az olvasót a június 28-i merénylet valódi hátterébe. Mint ismeretes, Ferenc Ferdinánd meggyilkolása adta az ürügyet az imperialista világháború kirobbantásához. Piszarjev alaposan elemzi az egyes pártoknak a szarajevói merénylettel kapcsolatos állásfoglalását. Röviden áttekinti a Monarchia katonai készülődését és hadba lépésének a történetét is.

Részletesen kitér az osztrák—magyar szociáldemokraták és a Monarchia délszláv pártjai háborúval kapcsolatos álláspontjának ismertetésére, a hadba lépést követő gazdasági válság elmélyülésére, a délszláv népek első háborúellenes megmozdulásaira.

A monográfia érzékelteti azt a jelentős hatást, amit a délszláv kérdés alakulása szempontjából Olaszország hadba lépése jelentett. A szovjet történeti irodalomban elsők között tárgyalja párhuzamosan Szerbia, a londoni délszláv emigráns központ, az Osztrák—Magyar Monarchia délszláv pártjai, irányzatai állásfoglalásainak evolúcióját. Nyomon követi a jugoszláv kérdés kül- és belpolitikai vetületeinek alakulását a szerb és a montenegrói csapatok veresége utáni időszakban. A központi hatalmak átmeneti győzelme a Balkánon, majd — az orosz cárizmus megdöntése után —

a forradalomtól való félelem előtérbe állította a délszláv kérdésnek a Habsburgok védnöksége alatt történő megoldását.

Ebben az időben a Monarchia békekísérletei még számoltak azzal, hogy az antant hatalmak, elsősorban az USA és Anglia, nem kívánják az Osztrák—Magyar Monarchia felszámolását, sőt az Oroszországból elindult forradalmi hullám egyik gátjának szánják. 1917. május 30-án a Reichsrat délszláv frakciójának elnöke, Anton Korošec (aki 1918 októberében a Szlovének, Horvátok és Szerbek Nemzeti Tanácsának lett az elnöke) előterjeszti a délszlávok egy államban, Habsburg uralom alatt történő egyesítéséről szóló javaslatot, amely májusi deklaráció néven vált ismertté. Ennek ellentétele volt az 1917 júliusában Korfu szigetén elfogadott deklaráció, mely az antant elfogadta az új jugoszláv állam körvonalait határozta meg. A deklaráció a szerb monarchia körüli egyesítés mellett foglalt állást, ugyanakkor a délszlávok egyesítésének hívei között szép számmal akadtak köztársasági érzelműek is, akikkel a könyv részletesen foglalkozik.

A délszláv kérdés tárgyalása kapcsán a szerző a tények alapján állítja szembe a béke lenini és wilsoni programját és elemzi ennek az ellentétnek a jugoszlávokra vonatkozó kihatását. Meggyőzően bizonyítja, hogy a délszlávok felszabadulásának, egyesülésének ügyét a népek önrendelkezésének lenini értelmezése szolgálta a legkövetkezetesebben. Érdekes, teljesen új adalékokat jelent, hogy Pasić szerb miniszterelnök, a breszti béketárgyalások idején, január 23-án, számolva a realitásokkal, az alábbi utasítást adta a petrográdi szerb diplomáciai képviselőnek: „Nemzeti politikánk, hogy nem ellenkezünk az orosz forradalom proklamált elveivel, mivel mi is a német megszállás alóli felszabadulásért harcolunk annak érdekében, hogy kivívjuk népünk szabadságát és önrendelkezését.” Pasić nem értett egyet a szerb diplomácia ellenforradalmi érzelmű képviselőinek szovjetellenes politikájával. A szovjet kormány a breszt—litovszki béketárgyalásokon ugyanis kiállt az elnyomott nemzetek, köztük a délszlávok önrendelkezése mellett. A fiatal szovjet hatalom lehetővé tette a délszláv önkénteseknek, hogy a Szaloniki körzetében kialakult arcvonalra utazzanak.

A szerző különös figyelmet fordít az

Osztrák—Magyar Monarchiában kialakult forradalmi helyzetre. Ezen belül részletesen foglalkozik az osztrák—magyar hadsereg forradalmasodásával, az 1918. januári tömegosztrájkokkal, a cattarói felkeléssel, a felkelés leverése és a breszt—litovszki béke aláírása utáni átmeneti megtorpanással, majd az új fellendüléssel, amit a mosztari, a pécsi és a kragujeváci katonalázadások jeleznek.

A figyelmet a hadsereg bomlási folyamatának ábrázolása alkalmával a délszláv területekre összpontosítja, ugyanakkor a bécsi, budapesti és a belgrádi hadtörténelmi levéltárak anyagának felhasználásával a forradalmi helyzet kialakulása katonai vetületének sokoldalúan kiértékelte ábrázolását nyújtja. Felhasználja azt a magyar történészek előtt ismeretlen, értékes feljegyzéseket tartalmazó naplót, melyet a Habsburgok boszniai és hercegovinai helytartója, Stefan Sarkotić vezéreztetett.

A központi hatalmak katonai veresége a délszláv burzsoázia pártjai, politikusai állásfoglalásának átértékeléséhez vezetett. A Monarchia felbomlása elkerülhetlenné vált, meggyorsult a délszláv nemzeti irányzatok közeledése. Megalakult és hatalmi tényezővé vált a délszláv vecse (a Szlovének, Horvátok és Szerbek Nemzeti Tanácsa). Károly császár kiáltványa sem vetett gátat a bomlásnak. A vecse kimondta az állami önrendelkezést. Piszarjev nem zárja le munkáját a soknemzetiségű Ausztriában és Magyarországon lezajlott polgári demokratikus forradalommal, hanem végig követi a délszláv területek egyesülésének ellentmondásos folyamatát a Szerbek, Horvátok és Szlovének királyságának megalakulásáig, nemzetközi elismerésének megtörténteig.

A szerző gazdaságosan használta fel a rendelkezésre álló terjedelmet, a már tisztázott problémákra röviden vagy alig tért ki, mindössze a legújabb jugoszláv és szovjet szakirodalomra utal.

Piszarjev könyve a jugoszláv kérdés legújabb figyelemre méltó, széles körű levéltári forrásokon alapuló szintézise. Összefoglaló jellege miatt magyar nyelvű kiadása kiegészítené, gazdagítaná az első világháborúról, az 1918—1919-es forradalmi korszakról szóló irodalmat, s elősegítené a magyar—délszláv kapcsolatok számos kérdésének árnyaltabb megvilágítását is.

Józsa Antal